

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО І ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

МОРОЗ ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 347.2.3

DOI: 10.37772/2518-1718-2020-1(29)-6

ПРЕДМЕТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

У статті виконано правовий аналіз такої істотної умови цивільно-правового договору, як умови про предмет договору. Досліджено дискусійні теоретичні аспекти щодо розуміння предмету цивільно-правового договору, що дозволило розкрити його суть та проаналізувати складові елементи. Встановлено предмет окремих видів цивільно-правових договорів.

Ключові слова: предмет договору, цивільно-правовий договір.

Постановка проблеми. У зв'язку з ринковими перетвореннями, що відбулися останнім часом в економіці України, значно розширились можливості учасників майнового обороту щодо свободи укладення різного роду договорів. При укладанні цивільно-правових договорів виникає ряд питань, пов'язаних із визначенням його предмету.

Ціль даної роботи — загальне дослідження та аналіз предмету цивільно-правового договору. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні **завдання:** 1) виконати правовий аналіз такої істотної умови цивільно-правового договору, як умови про предмет договору; 2) дослідити дискусійні теоретичні аспекти щодо розуміння предмету цивільно-правового договору, що дозволить розкрити його суть та проаналізувати складові елементи; 3) встановити предмет окремих видів цивільно-правових договорів. **Об'єктом** даного дослідження є система відносин, закріплена сукупністю правових норм, що регулює предмет цивільно-правового договору. **Предметом** дослідження являється система правових актів, які регулюють відносини, що виникають при укладанні цивільно-правових договорів.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика договірних правовідносин досліджувалася в наукових працях як українських, так і зарубіжних учених-цивілістів у різних аспектах. Вагомий внесок у даній сфері зробили М.М. Агарков, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, О.О. Красавчиков, В.В. Луць, Г.Ф. Шершеневич та ін. Але проблематика визна-

чення предмету цивільно-правового договору слабо висвітлена, є достатньо актуальною та потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Істотні умови цивільно-правового договору мають важливе значення, оскільки у разі їх непогодження зі сторонами цивільно-правовий договір є неукладеним і не може породжувати виникнення цивільно-правових зобов'язань між сторонами.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК України [1] договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Так, О. О. Красавчиков до істотних умов договору відносить ті договірні умови, які мають юридичне значення, тобто впливають на формування та сутність правовідношення, що виникає із відповідного договору [2, с. 441].

Істотними є умови, які є необхідними для укладення договорів даного виду. При відсутності хоча б однієї з таких умов договір не є укладеним.

Якщо досягнуто згоди стосовно істотних умов, то цивільно-правовий договір набирає чинності, навіть якщо взагалі не містить згадку стосовно якихось інших умов.

В.Г. Ольха погоджуючись з О.С. Іоффе, зазначає, що хоч перелік істотних умов міститься у законі, але конкретного змісту вони набувають тільки у договорі, коли сторони погодять їх [3, с. 48].

Ч. 1 ст. 638 ЦК України [1] поділяє істотні умови договорів на чотири групи:

- 1) умови про предмет договору;
- 2) умови, які визначені законом як істотні для договорів даного типу;
- 3) умови, які є необхідними для договорів даного виду;
- 4) умови, щодо яких за заявою однією з сторін має бути досягнуто згоди.

За загальним правилом, основною істотною умовою будь-якого цивільно-правового договору є умови про предмет договору. Без предмету договірне зобов'язання взагалі не може існувати. Договір не може вважатися укладеним до тих пір, поки сторони не дійдуть згоди стосовно предмету договору, навіть незважаючи на погодження всіх можливих інших умов.

З цього слідує, що, по-перше, предмет визначається в момент укладення договору; по-друге, без предмета не може існувати договору; по-третє, предмет виступає таким важливим фактором, що без його погодження не може виникати зобов'язання [4, с. 60].

Так, заслуговує на увагу і думка О.С. Яворської, що чітке та однозначне розуміння предмета й об'єкта договору має велике практичне значення, оскільки договір вважається неукладеним, якщо не визначено його предмет [5, с. 21].

Проте сьогодні розуміння предмету цивільно-правового договору є неоднозначним. Так, одні вчені-цивілісти (М.М. Агарков, С.А. Денисов та ін.) розглядають предмет договору лише як певне майно, інші (В.В. Вітрянський, С. Шимон та ін.) – певну правомірну дію, обумовлену змістом договору.

Так, М.М. Агарков предметом договору вважає певну річ, із приводу якої сторони укладають договір [6, с. 239-240]. С.А. Денисов зазначає, що предметом договору є майно, яке одна сторона зобов'язується передати іншій стороні, майнові права, виконані роботи, а такої виключні права [7, с. 205].

На противагу вищезазначеної правової позиції С. Шимон зазначає, що визначення предмета речі не дає ніякого уявлення щодо природи відносин, які виникають на основі укладеного договору, адже річ може передаватися у власність, користування, на зберігання тощо. Автор вважає, що конкретизація мети договору відбувається внаслідок визначення питання, що саме сторони домовляються робити із цією річчю, а тому предметом договору вона вважає дію, яку необхідно вчинити задля досягнення мети договору. У поименованих договорах така дія відображена у законодавчій дефініції договору [4, с. 61, 63].

Отже, умова про предмет цивільно-правового договору є головною умовою, погодження якої необхідно для того, щоб договір вважався укладеним. Цивілісти вважають, що умова про предмет договору

вказує на сутність (тип та вид) зобов'язання, яке породжується договором.

Залежно від юридичної направленості на певний результат цивільно-правові договори поділяються на такі основні типи: 1) договори, спрямовані на передавання майна у власність; 2) договори, спрямовані на передавання майна у користування; 3) договори, спрямовані на виконання робіт; 4) договори, спрямовані на надання послуг; 5) договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності; 6) договори про спільну діяльність.

М.І. Брагінський запропонував таку класифікацію договорів на підставі принципу результату (направленості результату): договори, направлені на передачу майна; договори, направлені на виконання робіт; договори, направлені на надання послуг; договори, направлені на заснування різноманітних утворень [8, с. 399].

В.В. Луць виділив наступні групи цивільно-правових договорів: договори про передачу майна у власність, повне господарське відання або оперативне управління; договори про передачу майна у тимчасове користування; договори про виконання робіт; договори про передачу результатів творчої діяльності; договори про надання послуг; договори про спільну діяльність [9, с. 430].

На підставі поділу за юридичною спрямованістю В.В. Луць формує систему цивільно-правових договорів, яка охоплює всі види договорів [9, с. 430]. Наступний поділ типу договорів на його види та підвиди має лише практичне значення, оскільки визначає окремі особливості укладення, виконання і припинення договору. Тому лише віднесення дій, а не речей до предмета договору є теоретично та практично обґрунтованим, так як мають істотне значення для визначення правової природи договору в цілому. Предметом договору, як істотною умовою, з моментом досягнення згоди, щодо якої пов'язується і укладення договору, і його дійсність, мають визнаватися взаємоузгоджені, цілеспрямовані дії, які повинні відображати головну сутність договору [10, с. 82].

Серед науковців існує ще й третя позиція щодо предмета договору, суть якої полягає в тому, що предмет договору має складну конструкцію, а отже, окрім дій, які мають вчинятися сторонами, до нього необхідно відносити і речі матеріального світу, стосовно яких вчиняються такі дії [11, с. 41]. Так, Ф.І. Гавзе до предмета цивільно-правового договору відносив дії, які повинен вчинити боржник, і водночас об'єкт, на який спрямовані дії [12, с. 26].

М.М. Гудима вказує, що поєднання дій та майна, об'єктів навколишнього світу як складників предмета договору дозволить однозначно виокремити договірні типи та види в теорії цивільного права та визначити вид кожного укладеного цивільно-право-

вого договору. Тому тільки наявність цих двох елементів у визначенні предмета договору може дати вичерпну інформацію про будь-який договір [13, с. 185].

Характеризуючи договори про передання майна у власність, О.С. Яворська дотримується позиції про складний предмет цих договорів, вказуючи, що їх предметом є не тільки майно, а й дії сторін, спрямовані на передання та, відповідно, на прийняття майна у власність. Зокрема, автор дійшла висновку, що предметом договору купівлі-продажу є товар, а також дії продавця щодо передання товару у власність та покупця – щодо оплати товару [14, с. 16].

А. Паєнок також погоджується з вищевказаною позицією та вважає, що до предмета договору роздрібної купівлі-продажу товарі, як і до предмета договору купівлі-продажу загалом, окрім самого товару, необхідно відносити і дії сторін, а саме: дії продавця з передачі товару, а також дії покупця з прийняття та оплати товару [11, с. 42].

Ми вважаємо, що дана позиція, щодо предмету договору заслуговує на увагу, оскільки хоч для деяких видів цивільно-правових договорів законодавець визначає предмет договору як речі, а для інших видів цивільно-правових договорів предмет договору у законодавстві не встановлено, але вчені визначають його як речі та дії зобов'язаної особи.

Для окремих видів цивільно-правових договорів предмет чітко визначений у законі: для договору купівлі-продажу – це товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому, майнові права, право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру (ст. 656 ЦК України); для договору дарування – це рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі, майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому (ст. 718 ЦК України); для договору найму – це річ, яка визначена індивідуальними ознаками і яка зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (неспоживна річ), майнові права (ст. 760 ЦК України); для договору прокату – це рухома річ, яка використовується для задоволення побутових невиробничих потреб (ст. 788 ЦК України); для договору найму транспортного засобу – це повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби тощо (ст. 798 ЦК України); для договору лізингу – це непоживна річ, визначена індивідуальними ознаками, віднесена відповідно до законодавства до основних фондів (ст. 807 ЦК України); для договору найму житла – це помешкання, зокрема квартира або її частина, житловий будинок або його частина (ст. 812 ЦК України); для договору комісії – це товар (ст. 1012 ЦК України); для договору управління майном – це під-

приємство як єдиний майновий комплекс, нерухому річ, цінні папери, майнові права та інше майно (ст. 1030 ЦК України).

Відповідно до ст. 509 ЦК України [1] зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Предметом договору може виступати майно, об'єкти інтелектуальної власності, певні зобов'язальні права, дії, які боржник зобов'язаний здійснити на користь кредитора чи інших осіб або утриматися від певних дій. Предмет договору має бути конкретно визначеним та доступним для визначення третіми особами. Він повинен містити дані, про яку саме конкретну річ, право, дію іде мова, визначити найменування (асортимент) майна (товару), робіт, та їх кількість, так, щоб будь-яка особа змогла зробити висновок, про що саме домовились сторони [3, с. 63-64].

Предметом цивільно-правового договору є тільки майно, яке знаходиться у вільному обігу. Так, Постановою Верховної Ради України “Про право власності на окремі види майна” від 17 червня 1992 року [15] було затверджено перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України. До даного переліку відноситься: зброя, боєприпаси (крім мисливської і пневматичної зброї, і боєприпасів до неї, а також спортивної зброї і боєприпасів до неї, що придбаваються громадськими об'єднаннями з дозволу органів внутрішніх справ), бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси; вибухові речовини й засоби вибуху. Всі види ракетного палива, а також спеціальні матеріали та обладнання для його виробництва; бойові отруйні речовини; наркотичні, психотропні, сильнотоксичні отруйні лікарські засоби (за винятком отримуваних громадянами за призначенням лікаря); протиградові установки; державні еталони одиниць фізичних величин; спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації; електрошокові пристрої та спеціальні засоби, що застосовуються правоохоронними органами, крім газових пістолетів і револьверів та патронів до них, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії. Вищевказані предмети не можуть виступати предметом договору купівлі-продажу, якщо однією із сторін договору є громадяни, громадські об'єднання, міжнародні організації та юридичні особи інших держав на території України.

Вищевказана постанова також містить перелік майна, який знаходиться в обмеженому обігу, таке майно можна придбати у власність лише за наявності спеціального дозволу. До такого майна належить: вогнепальна гладкоствольна мисливська зброя (дозвіл видається органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 21-річного віку); вогнепальна мисливська нарізна зброя (мисливські карабіни, гвинтівки, комбінована зброєю з нарізними стволами) (дозвіл видається органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 25-річного віку); газові пістолети, револьвери і патрони до них, заряджені речовинами слзоточивої та дратівної дії (дозвіл видається органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку; холодна зброя та пневматична зброя калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду (дозвіл видається

органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку); об'єкти, що перебувають на державному обліку як пам'ятки історії та культури (дозвіл видається спеціально уповноваженими державними органами охорони пам'яток історії та культури).

Таким чином, предмет договору повинен бути не вилучений з цивільного обігу або якщо він містить певні обмеження, передбачатися у договорі з додержанням цих вимог.

Висновки. Отже, детальний аналіз такої істотної умови цивільно-правового договору, як умови про предмет договору, має важливе науково-практичне значення, оскільки законодавець недостатньо регулює дане питання, зокрема на законодавчому рівні не визначено предмет деяких видів цивільно-правових договорів, що перешкоджає можливості належного захисту прав сторін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
2. Советское гражданское право: учебник: в 2 т. / под ред. О. А. Красавчикова. Москва : Высшая школа, 1985. Т. 1. 544 с.
3. Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2003. 189 с.
4. Шимон С. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. *Юридична Україна*. 2011. № 4. С. 58–64.
5. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 384 с.
6. Агарков М. М. Избранные труды по гражданскому праву: в 2-х т. Москва: Центр ЮрИнфо, 2002. Т. 1. 490 с.
7. Денисов С. А. Некоторые общие вопросы о порядке заключения договора. Актуальные вопросы гражданского права / под ред. М. И. Брагинский. Москва : Статут, 1998. 464 с.
8. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. Москва: Статут, 2000. 848 с.
9. Луць В. В. Сучасна кодифікація договірного права в Україні: здобутки і проблеми. *Вісник академії правових наук України*. 2003. № 2 (22). № 3 (34). 430 с.
10. Мартинюк А. Об'єкт та предмет договору контрактації сільськогосподарської продукції. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2016. № 1. С. 81–85.
11. Паенок А. Характеристика особливостей предмета договору роздрібної купівлі-продажу як однієї з його істотних умов. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 40–45.
12. Гавзе Ф. И. Обязательственное право (общие положения). Минск : Из-во БГУ им. В.И. Ленина, 1968. 128 с.
13. Гудима М. М. До питання про поняття предмета цивільного договору. *Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту*. 2014. Вип. 23. Ч. I. Т. 1. С. 182–186.
14. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2011. 38 с.
15. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 р. № 2471-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 35. Ст. 517.

REFERENCES

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435–IV. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40, art. 356 [in Ukrainian].

2. Sovetskoe grazhdanskoe pravo. (Vols 1-2). (1985). Vol 1. O. A. Krasavchikova (Ed.). Moscow: Vysshaya shkola [in Russian].
3. Oliukha V. H. (2003). Tsyvilno-pravovyi dohovor: poniattia, funktsii ta systema. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Shymon S. (2011). Obiekt i predmet dohovoru i tsyvilnoho pravovidnoshennia: notatky do naukovoï dyskusii. *Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine*, 4, 58–64 [in Ukrainian].
5. Iavorska O. S. (2009). Dohovirni zoboviazannia pro peredannia maina u vlasnist: tsyvilno-pravovi aspekty. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
6. Agarkov M. M. (2002). Izbrannye trudy po grazhdanskomu pravu (Vols 1-2). Moscow: Centr YUrInfo, Vol. 1 [in Russian].
7. Denisov S. A. (1998). Nekotorye obshchie voprosy o poryadke zaklyucheniya dogovora. Aktual'nye voprosy grazhdanskogo prava. M. I. Braginskij (Ed.). Moscow: Statut [in Russian].
8. Brahynskiy M.Y., Vytrianskiy V.V. (2000). Dohovornoe pravo. Ch. 1: Obshchye polozheniya. Moscow: Statut [in Russian].
9. Luts V. V. (2003). Suchasna kodyfikatsiia dohovirnoho prava v Ukraini: zdotuky i problemy. *Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Law Sciences of Ukraine*, № 2 (22), № 3 (34) [in Ukrainian].
10. Martyniuk A. (2016). Obiekt ta predmet dohovoru kontraktatsii silskohospodarskoi produktsii. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia ta praktyka – National Law Journal: Theory and Practice*, 1, 81–85 [in Ukrainian].
11. Paienok A. (2017). Kharakterystyka osoblyvosti predmeta dohovoru rozdribnoi kupivli-prodazhu yak odniiei z yoho istotnykh umov. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 2, 40–45.
12. Gavze F. I. (1968). Obyazatel'stvennoe pravo (obshchie polozheniya). Minsk: Iz-vo BGU im. V.I. Lenina [in Russian].
13. Hudyma M. M. (2014). Do pytannia pro poniattia predmeta tsyvilnoho dohovoru. *Nauk. visnyk Uzhhorod. Nats. un-tu – Scientific Bulletin of the Uzhgorod State University, Issue 23, Ch. I, Vol. 1*, 182–186 [in Ukrainian].
14. Iavorska O. S. (2011). Dohovirni zoboviazannia pro peredannia maina u vlasnist: tsyvilno-pravovi aspekty. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
15. Pro pravo vlasnosti na okremi vydy maina: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.06.1992 r. № 2471-XII. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 35, art. 517 [in Ukrainian].

МОРОЗ ОЛЬГА

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры гражданского права и процесса
Харьковского национального университета внутренних дел

ПРЕДМЕТ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРА

В статье выполнен правовой анализ такого существенного условия гражданско-правового договора, как условия о предмете договора. Исследованы дискуссионные теоретические аспекты относительно понимания предмета гражданско-правового договора, что позволило раскрыть его суть и проанализировать составные элементы. Установлен предмет отдельных видов гражданско-правовых договоров.

Ключевые слова: предмет договора, гражданско-правовой договор.

MOROZ OLHA

PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Civil Law and Process
of Kharkiv National University of Internal Affairs

SUBJECT OF A CIVIL CONTRACT

Problem statement. Due to the market transformations that have occurred recently in the economy of Ukraine, the opportunities of participants in property turnover regarding the freedom to conclude various types of contracts have

significantly expanded. When concluding civil law contracts, a number of questions arise related to the definition of its subject.

The purpose of this work is a General study and analysis of the subject of a civil contract. To achieve this goal, it is necessary to solve the following tasks: 1) to perform a legal analysis of such an essential condition of a civil contract as the conditions on the subject of the contract; 2) to study the debatable theoretical aspects of understanding the subject of a civil contract, which will reveal its essence and analyze its constituent elements; 3) to establish the subject of certain types of civil contracts.

Analysis of recent research. The problem of contractual legal relations has been studied in the scientific works of both Ukrainian and foreign civil scientists in various aspects. M. M. Agarkov, M. I. Braginsky, V. V. Vetriansky, O. O. Krasavchikov, V. V. Luts, G. F. Shershenevich and others made a significant contribution in this area. However, the subject of the civil contract is poorly covered, it is quite relevant and requires further research.

Presentation of the main material. The article provides a legal analysis of such an essential condition of a civil contract as the conditions on the subject of the contract. The author studies debatable theoretical aspects of understanding the subject of a civil contract, which allowed to reveal its essence and analyze its constituent elements. The subject of certain types of civil contracts is established.

Conclusions. So, a detailed analysis of such an essential condition of a civil contract as the conditions on the subject of the contract is of great scientific and practical importance, since the legislator does not sufficiently regulate this issue, in particular, the subject of certain types of civil contracts is not defined at the legislative level, which hinders the possibility of proper protection of the rights of the parties.

Keywords: subject of the contract, civil contract.